

ПОВІТРЯНЕ, КОСМІЧНЕ, ЕКОЛОГІЧНЕ ТА ТРАНСПОРТНЕ ПРАВО

УДК 656.7.072 (045)

В. М. Білоусов,
старший викладач

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОВІТРЯНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ПАСАЖИРІВ ТА БАГАЖУ В УКРАЇНІ

У статті досліджуються питання поняття та особливостей правового регулювання повітряних перевезень пасажирів та багажу в Україні, а саме: правовий статус учасників відносин повітряного перевезення, істотні умови договорів про повітряне перевезення та відповідальність суб'єктів повітряних перевезень.

Ключові слова: повітряне перевезення, договір повітряного перевезення, пасажир, авіаперевізник, відповідальність перевізника, цивільне право.

Актуальність даного дослідження полягає у тому, що сьогодні в Україні транспорт складає самостійну сферу економічної діяльності, що існує за власними правилами. Його роль полягає в наданні специфічних послуг, направлених на переміщення товару або особи у просторі. Транспортна діяльність не супроводжується створенням нових речей (об'єктів матеріального світу); її цінність саме у тому економічному ефекті, який виникає внаслідок переміщення вантажів, пасажирів або багажу у завчасно умовлене місце у встановлений термін. Тому відносини перевезення виникають за наявності потреби у переміщенні об'єктів або людей транспортним засобом. Вони врегульовані спеціальними правовими нормами, а отже мають зобов'язально-правовий характер.

Транспортне зобов'язання має ряд особливостей. По-перше, воно повинно бути товарним і мати еквівалентно-оплатний характер. Наприклад, так звані технологічні перевезення, що виконуються власним транспортом будь-якої особи (перевезення сировини у цех зі складу, готової продукції на склад і т.д.) не породжують зобов'язань перевезення. По-друге, має значення і сам спосіб переміщення: перевезення характеризується просторовим переміщенням осіб та вантажів, що знаходяться «на» самих транспортних засобах (на палубі, у вагоні, у каюті і т.д.). По-третє, більша частина перевезень здійснюється так званими суспільними возями,

спеціально створеними для надання послуг необмеженому колу суб'єктів. Їхні функції пояснюються місцем транспорту в системі розподілу праці.

Джерельну базу дослідження становлять праці вчених, як Брагінський М. І., Вітрянський В. В., Юфе О. С., Красавчиков О. О., Шульженко Ф. П., Суханов Е. А., Шелухін М. Л., Родіна В. В. та ін. Брагінський М. І. та Вітрянський В. В. досліджували в основному цивільно-правове регулювання відносин повітряних перевезень пасажирів та багажу, проте окремі аспекти лишаються поза увагою як вчених, так і законодавця. Сказане підтверджує актуальність дослідження загальних питань перевезення пасажирів та багажу в Україні.

Метою даної статті є наукове обґрунтування цивільно-правового регулювання повітряних перевезень пасажирів та багажу в Україні та надання рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання правового статусу учасників відносин повітряного перевезення, істотних умов договорів про повітряне перевезення та відповідальність суб'єктів повітряних перевезень.

Отже, в силу зобов'язання з перевезення перевізник зобов'язується доставити вантаж та пасажирів у вказаний пункт призначення, а відправник вантажу, пасажир, інша особа зо-

бов'язується виплатити винагороду за надані транспортні послуги (внести провізну плату).

Про значення авіаційного транспорту свідчить і позиція Шульженко Ф.П. Так, на його думку, авіаційний транспорт – це усі види підприємств, організацій та установ, діяльність яких спрямована на створення умов та використання повітряного простору людиною за допомогою повітряних суден [1].

Суб'єктами правовідносин в сфері повітряного перевезення, відповідно до законодавства України, є авіаційний перевізник і пасажир. Авіаційний перевізник – це суб'єкт господарювання, що надає послуги з перевезення пасажирів, вантажу, пошти повітряним транспортом, виконує перевезення пасажирів та (або) вантажу за плату та (або) за наймом, має ліцензію на провадження діяльності з перевезення пасажирів та (або) вантажу повітряним транспортом, яка видається уповноваженим органом з питань цивільної авіації згідно із законодавством України, а також отримав від уповноваженого органу з питань цивільної авіації відповідний документ на право експлуатації певної повітряної лінії (п.8 ст. 1. п.1,3 ст. 92 ПК України). Іноземний авіаперевізник може, за умови наявності відповідної ліцензії та сертифікату відповідного державного органу держави, в якій він отримав ліцензію для здійснення повітряних перевезень, здійснювати повітряні перевезення до або з України, у межах території України та повітряні перевезення, що передбачають посадку з комерційною метою на території України, виключно в обсягах і на умовах, визначених наданими йому уповноваженим органом з питань цивільної авіації правами на експлуатацію певних повітряних ліній (ст. 95 ПК України).

Так, слово «пасажир» в українську мову прийшло з французької мови (passager). Воно означає особу, яка здійснює поїздку в транспортному засобі не в якості водія, машиніста або пілота [2]. За чинним законодавством пасажир – фізична особа, яка перевозиться повітряним судном за згодою перевізника відповідно до договору перевезення, крім членів екіпажу та додаткових спеціалістів на борту повітряного судна, працівників експлуатанта повітряного судна, уповноваженого представника відповідного національного органу регулювання та осіб, які супроводжують вантаж (п. 75 ст. 1 ПК України) [3].

С. І. Ожегов визначає, що слово «перевезти» означає: 1. Перемістити, везучи через який-

небудь простір. 2. Везучи, доставити з одного місця до іншого [4]. Схоже визначення дає новий тлумачний словник української мови: перевозити – везучи, переміщувати з одного місця на інше, змінювати місце розташування; везучи, переміщувати кого-небудь на інше місце проживання, перебування[5].

Отже, слово «перевезення» означає переміщення людини або речі через певний простір з одного місця до іншого за допомогою машини або механічного засобу [2].

Законодавство визначає і інших учасників правовідносин пов'язаних з повітряними перевезеннями: авіаційне підприємство і експлуатант. Авіаційний перевізник (авіаперевізник) – суб'єкт господарювання, що надає послуги з перевезення пасажирів, вантажу, пошти повітряним транспортом (п. 8 ст. 1 ПК України). В свою чергу, експлуатант – юридична або фізична особа, яка експлуатує чи пропонує послуги з експлуатації повітряних суден (п. 36 ст. 1 ПК України).

Повітряні перевезення здійснюються на підставі договору, загальні положення про який містяться у нормах глави 64 ЦК України. Отже, за договором перевезення пасажир та багажу одна сторона (перевізник) зобов'язується перевезти другу сторону (пасажир) до пункту призначення, а в разі здавання багажу – також доставити багаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання багажу, а пасажир зобов'язується сплатити встановлену плату за проїзд, а у разі здавання багажу – також за його провезення (ч. 1 ст. 910 ЦК України) [6].

Зазначеному договору властивий двосторонній характер, обумовлений взаємним виникненням у кожній зі сторін прав та обов'язків. Зокрема, авіаперевізник бере на себе обов'язок перевезти пасажир до пункту призначення, а пасажир сплатити плату за надання такої послуги. У свою чергу за пасажиром завжди залишається право відмовитися від повітряного перевезення і одержати назад суму грошей у порядку, встановленому законодавством України. Відмова ж авіаперевізника визначається як відмова в перевезенні пасажир або його багажу рейсом, незважаючи на його присутність для посадки на борт, крім наявності для відмови у посадці підстав, чітко визначених чинним ПК України, а саме: охорона здоров'я, забезпечення безпеки,

неналежне оформлення необхідної для перевезення документації (паспорт, віза, квиток тощо).

Окрім наданих законом прав, пов'язаних з повітряними перевезеннями, пасажир водночас повинні дотримуватися чинних на відповідному транспорті правил та бережливо користуватися майном перевізника. Під час повітряних перевезень з метою забезпечення безпеки польотів, охорони життя і здоров'я пасажирів та членів екіпажу встановлено огляд пасажирів, їхньої ручної поклажі та багажу. Огляд проводиться в аеропорту чи міському аеровокзалі. Якщо пасажир в аеропорту відмовляється від огляду багажу, перевізник має право розірвати договір, повернувши плату за перевезення за вирахуванням встановленого збору.

Варто зазначити, що включення законодавцем в єдине поняття договорів перевезення як пасажирів, так і його багажу не надає підстав для того, щоб вважати їх єдиним договором з правової точки зору. Тим більше, що договорам властиві різні ознаки: договір перевезення пасажирів є консенсуальним, а багажу – реальним.

Договір повітряного перевезення є строковим договором. Строк його дії зумовлений строком виконання зобов'язання з перевезення, і може бути встановлений як нормативно, так і за згодою сторін.

Так, гл. 4 ст. V «Правил повітряних перевезень пасажирів та багажу» (далі – Правил) регламентований строк дії самого квитка. У нормах ч. 1 гл. 4 ст. V Правил встановлений загальний строк чинності квитка (протягом цього строку пасажир має право використати квиток для всіх операцій, передбачених Правилами, у тому числі для отримання місця на визначені рейс і дату, повернення вартості повністю або частково не використаного перевезення та інших розрахунків, що встановлені Правилами або правилами перевізника); цей строк також охоплює період часу від моменту видачі квитка і до закінчення строку, який передбачений для отримання грошей за невикористаний квиток правилами застосування тарифів перевізника, а також строк чинності квитка для перевезення (тобто такий, що є чинним для перевезення протягом одного року з дати початку перевезення, якщо частина квитка використана, або з дати його видачі – якщо не використаний весь квиток. Якщо ж на квитку вказана конкретна дата його чинності для перевезення, квиток вважається таким, що виданий за спеціальним тарифом).

Договір повітряного перевезення є оплатним, адже кожна зі сторін договору має на меті задоволення певного майнового інтересу. Провізна плата встановлюється відповідно до положень ст. 916 ЦК України та на основі тарифів, затверджених в порядку, визначеному ст. 99 ПК України.

Тарифне регулювання повітряних перевезень в Україні здійснюється на засадах: а) базування розрахунків тарифів відповідно до собівартості наданих послуг; б) залежності рівня тарифів від рівня послуг, які отримує пасажир; в) недопущення встановлення демпінгових або дискримінаційних цін з боку авіаперевізника.

Також цивільне законодавство встановлює деякі підстави, за наявності яких перевізник звільняється від відповідальності за порушення строку доставлення пасажирів до пункту призначення. Зокрема, якщо такі порушення сталися внаслідок непереборної сили, усунення несправності транспортного засобу, яка загрожувала життю або здоров'ю пасажирів, або інших обставин, що не залежали від перевізника (ч.1 ст. 922 ЦК України).

Натомість норми про відповідальність авіаперевізників, що втілені в тексті Варшавської конвенції є концептуально іншими, ніж більш загальні норми ЦК України; але мають пріоритет над останніми відповідно до ч. 2 ст. 10 ЦК України та ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України».

Згідно з положеннями Варшавської конвенції та глави 3 розділу XXIX Правил перевезень пасажирів і багажу перевізник звільняється від відповідальності, якщо доведе, шкода була завдана або її виникненню сприяли недбалість, неправомірні дії чи бездіяльність особи, яка вимагає відшкодування, або особи, від якої походять її права, перевізник повністю або частково звільняється від відповідальності перед особою, яка вимагає відшкодування, у розмірі, в якому такі недбалість, неправомірні дії чи бездіяльність спричинили шкоду або сприяли її виникненню. Але якщо вимогу про відшкодування у зв'язку зі смертю або тілесним ушкодженням, яких зазнав пасажир, заявлено особою, іншою ніж пасажир, перевізник так само повністю або частково звільняється від відповідальності настільки, наскільки він доведе, що недбалість, інша неправомірні дії чи бездіяльність цього пасажирів спричинили шкоду або якимось чином сприяли її виникненню.

Перевізник також повинен ужити всіх необхідних заходів для уникнення затримки в перевезенні пасажирів і багажу (гл. 2 Розділу XXIX Правил повітряних перевезень пасажирів і багажу). У разі дії форс-мажорних обставин, які включають в себе: несприятливі метеорологічні умови, надзвичайні ситуації у контролі за повітряним рухом, страйки, бунти, громадянські безлади, ембарго, війни, ворожі дії, порушення спокою, неврегульовані міжнародні відносини, технічні проблеми або інші складнощі, які фактично загрожують або унеможливають безпечне виконання польоту, перевізник має право без повідомлення пасажирів анулювати чи затримати рейс або анулювати раніше підтвержене бронювання. Але при цьому відповідальність перевізника за неналежне перевезення в будь-якому випадку обмежена реальними збитками, доведеними пасажиром.

Перевізник звільняється від відповідальності за затримку пасажирів, якщо затримка у перевезенні пасажирів не перевищила допустимі строки або була спричинена форс-мажорними обставинами.

Правилами повітряних перевезень пасажирів і багажу також передбачені випадки, коли перевізник вправі відмовити пасажирів в перевезенні на будь-якому етапі перевезення, анулювати бронювання або зняти пасажирів з борту повітряного судна з метою забезпечення безпеки польоту та виконання вимог використаних діючих законів або виходячи з власних обґрунтованих рішень, якщо визначить, що така дія необхідна з інших причин, передбачених ч. 2 розділу XII Правил.

Правилами повітряних перевезень пасажирів і багажу зазначено, що пасажир самостійно несе відповідальність за одержання всіх необхідних для подорожі документів: віз, дозволів тощо, а також за виконання всіх застосованих законів щодо виїзду, в'їзду та транзиту країни відльоту, прибуття та транзиту. Перевізник не нести відповідальність перед пасажиром за наслідки того, що пасажир не одержить такі документи або візи або не виконає такі застосовані закони. На вимогу перевізника пасажир має пред'явити уповноваженим особам перевізника, представникам відповідних державних органів усі документи на виїзд, в'їзд, транзит, належні довідки щодо стану здоров'я та інші документи, що вимагаються застосованими законами, та дозволити перевізнику самостійно зробити і залишити в

себе їх копії або будь-яким іншим чином залишити в себе дані, що містяться у наданих документах. За перевізником закріплене право відмовити в перевезенні пасажирів, який не виконав застосовані закони, або документи якого не оформлені належним чином (у тому числі відсутність візи, коштів, квитка у зворотному напрямку тощо).

Таким чином, можна зробити висновок, що правове регулювання повітряних перевезень в Україні здійснюється на підставі цивільно-правового договору повітряного перевезення пасажирів та багажу, на який поширюються не тільки норми загальних положень про зобов'язання ЦК України (глави 47-53) (і спеціальні норми глави 64 «Перевезення»), а також відповідні норми більш вагомих за юридичною силою Варшавської і Монреальської конвенцій. Такий договір характеризується наступними ознаками: є двостороннім, оплатним, строковим; до істотних умов цього договору відносяться: ціна, термін придатності, час відправлення та прибуття пасажирів тощо.

Щодо відповідальності авіаперевізника, то в ЦК України та ПК України містяться загальні норми і поняття про відповідальність, і хоча зазначене питання в достатній мірі врегульоване положеннями ратифікованих Україною міжнародних конвенцій і договорів, вважаємо за необхідне приведення у відповідність норм національного цивільного законодавства до положень вищезазначених міжнародних нормативно-правових актів.

Отже, хоча правове регулювання договорів повітряного перевезення пасажирів та багажу має дещо різноплановий і багатоманітний характер, та потребує подальшого системного теоретичного і практичного вивчення, нещодавно прийняття Верховною Радою Повітряного кодексу України у новій, більш повній редакції є важливим кроком для держави в цілому в напрямку розвитку правового регулювання повітряних перевезень загалом та перевезень пасажирів та багажу зокрема.

Література

1. *Шульженко Ф.П., Гайдулін О. О., Кудрик Р. С.* Транспорте право: Навч. посібник / КНЕУ. – 2005. – 244 с.

2. *Родіна В. В.* Щодо визначення поняття перевезення вантажів, пасажирів та багажу міським електротранспортом / В. В. Родіна // Форум права. – 2011. – №3 – С. 661.

3. *Повітряний кодекс України*: Кодекс України, Закон, Кодекс від 19.05.2011 № 3393-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 48–49. – ст. 536.

4. *Ожегов С. И.* Словарь русского языка. – Изд. 5-е стереотип. – М.: Гос. издат. иностр. и нац. словарей, 1963. – 900 с.

5. *Новий тлумачний словник української мови*: у 4-х т. – Т. 3. *Обе-Роб.* / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – К.: Аконіт, 1998. – 927 с.

6. *Цивільний кодекс України*: Кодекс України, Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 40–44 – ст. 356.

7. *Господарський кодекс України*: Кодекс України, Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – №18, №19–20, №21–22. – ст. 144.

8. *Суханов Е.А.* Гражданское право: В 4 т. Том 4: Обязательственное право: учеб. для студентов вузов, обучающихся по направлению «Юриспруденция» / отв. ред. – Е. А. Суханов. – 3-е изд., перераб. и доп. М.: Волтерс Клувер. 2008. – 755с.;

9. *Speciale* Raymond C. Fundamentals of Aviation Law. Publisher: McGraw-Hill Companies, Inc., New York, NY 2006, ISBN-13: 9780071458672. – 357 p.;

10. *Шелухін М.Л.* Транспортне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / М. Л. Шелухін, О. І. Антонюк, В. О. Вишнівецька та ін.; за ред. М. Л. Шелухіна. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2008. – 896 с.

В. Н. Белоусов

Проблемы правового регулирования воздушных перевозок пассажиров и багажа в Украине

В статье исследуются вопросы правового регулирования воздушных перевозок пассажиров и багажа в Украине, а именно: правового статуса участников отношений воздушных перевозок, обязательные условия договоров воздушных перевозок, а также ответственность субъектов воздушных перевозок.

V. M. Bilousov

Legal Regulation for Air Transportation of Passengers and Baggage in Ukraine

The article investigates the questions of basic concepts and features of legal regulation of air transportation of passengers and baggage in Ukraine, namely: the legal status of the participants of the legal relationship of air transportation, contracts and commitments in sphere of air transportation, and civil liability of the subjects of air transportation.